

Α. Δ. ΔΕΛΗΜΠΑΣΗ

“ΨΑΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ,,

ΔΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ
Η ΕΝΟΡΓΑΝΟΣ ΛΑΤΡΕΙΑ

« Μὴ διὰ κῑθαρῶν »

Μ. Ἀθανάσιος

ΑΘΗΝΑΙ
1982

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ

Πῶς πρέπει νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεὸν οἱ Χριστιανοί; Ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων, ἢ μετὰ μουσικῶν ὀργάνων;

Τὴν ὀρθὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἐρωτήματος θὰ τὴν λάβωμεν μόνον ἀπὸ τοὺς ἁγίους Πατέρας. Ἡ Θρησκεία μας ὀνομάζεται Χριστιανισμός, ἢ ἄλλως Ἐκκλησία, ἢ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἢ ἀπλῶς Ὁρθοδοξία. Ἡ Θρησκεία ἡμῶν τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν εἶναι ἀποδεδειγμένως ἡ ἀληθινὴ Θρησκεία. Ἡ ἀληθινὴ αὕτη Θρησκεία ἀπεκαλύφθη παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἁγίου Θεοῦ καὶ διδάσκεται εἰς τὸν κόσμον διὰ τῶν Ἀγίων Του. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος λέγει ὅτι τὴν Θρησκείαν μας «ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι»¹. Ὅ,τι διδάσκουν οἱ Ἅγιοι, αὐτὸ εἶναι Ὁρθοδοξία. Διότι οἱ Ἅγιοι ὠμίλησαν ὀχι κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην γνώμην των, ἀλλὰ «φερόμενοι» «ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου», γράφει ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ². Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ διδάσκονται ἐπὶ τοῦ θείου λόγου τῶν Ἀγίων. Ἀκόμη καὶ αὐταὶ αἱ Τοπικαὶ καὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τὸν λόγον τῶν Ἀγίων εἶχον ὡς δάσιν³.

Ἀντιθέτως, ὅ,τι διαφωνεῖ πρὸς τὸν λόγον τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀποδεδειγμένως κακοδοξία καὶ αἵρεσις, δηλαδὴ ψεῦδος. Ἡ αἵρεσις ρίπτει τὸν ἄνθρωπον εἰς πνευματικὸν «σκότος»⁴ καὶ τὸν ὁδηγεῖ «εἰς τὴν ἀπώλειαν»⁵. Ὅσοι ἐκ τῶν ἀνθρώπων δὲν δέχονται τὸν λόγον τῶν ἁγίων Πατέρων, δὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι δὲν νοοῦν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὅπως τὴν ἐρμηνεύουν οἱ ἅγιοι Πατέρες, δὲν εἶναι Ὁρθόδοξοι. Ὅσοι ἐπικρίνουν τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Πατέρων, δὲν εἶναι ἀληθινοὶ Χριστιανοί. Ὅσοι κατηγοροῦν τοὺς ἁγίους Πατέρας καί, ἀντὶ τῆς θείας ἀληθείας, ὑποστηρίζουν διαφόρους ἰδίαις ἢ ξέναις γνώμας, εἶναι ἐχθροὶ

τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἁγίων Του. Ὅταν δὲ οἱ ἐχθροὶ οὗτοι θέλουν καὶ νὰ διδάσκουν καὶ νὰ ὁδηγοῦν ἄλλους, τότε αὐτοί, λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, «ὁδηγοὶ εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν»⁶. «Τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται»⁷.

Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀκούωμεν τοὺς κακοὺς τούτους διδασκάλους καὶ ὁδηγούς. Οὔτε νὰ τοὺς ἀκολουθῶμεν, ἔστω καὶ ἂν ὑποκρίνονται τὸν ἄνθρωπον τῆς Θρησκείας. Ἐπὶ τούτου, ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκεν εἰδικὴν καὶ προστακτικὴν ἐντολήν. «Προσέχετε», εἶπεν ὁ Χριστός, «ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἀρπαγες»⁸. Καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύει. Οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλομεν νὰ φυλασσώμεθα ὅχι ἀπὸ «τοὺς φανεροὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ (ἀπὸ) τοὺς κρυπτομένους ἐχθροὺς» τῆς πίστεως⁹. Μακράν, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους καὶ προσοχὴ εἰς ὅ,τι διδάσκουν οἱ ἅγιοι Πατέρες.

Τί λέγουν οἱ Ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματός μας; Πῶς θέλει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός νὰ τὸν λατρεύωμεν; Μετὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἢ ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων;

«ΜΗ ΔΙΑ ΚΙΘΑΡΩΝ»

«Μὴ διὰ κιθαρῶν», λέγει ὁ ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας Μ. Ἀθανάσιος¹⁰. Δηλαδή, «ψάλατε τῷ Θεῷ»¹¹, ἀλλ' ὅχι μὲ μουσικὰ ὄργανα. «Τουτέστι, ψαλτήριον, κιθάραν, λύραν καὶ τὰ λοιπά»¹² τοιαῦτα ὄργανα, παλαιότερα καὶ νεώτερα. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν δὲν χρησιμοποιοῦνται μουσικὰ ὄργανα¹³. «Κιθάρα περιήρηται (ἀψηρέθη)», καὶ «οὔτε τύμπανον» ἔχει «ἐν χερσίν»¹⁴ ὁ λατρεύων τὸν Θεὸν Χριστιανός, οὔτε ἄλλα παρόμοια. Ἀνέκαθεν ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δὲν μεταχειρίζεται μουσικὰ ὄργανα εἰς τὴν λατρείαν. Ἡ ὀρθόδοξος λατρεία τοῦ Θεοῦ ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων ἀποτελεῖ ἐξ ἀρχῆς σταθερὰν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν καὶ διδασκαλίαν τῶν Ἁγίων¹⁵. Διότι τοῦτο εἶναι θέλημα Θεοῦ¹⁶ ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἡδὴ ἐποχὴν¹⁷.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τότε ἐπετράπη παρὰ Θεοῦ ἡ ἐνόργανος λατρεία. Διότι λέγει ὁ θεὸς νόμος: «Ἀνεῖτε τὸν Θεόν»¹⁸ «ἐν ᾗχῃ σάλπιγγος»¹⁹, «ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ»²⁰, «ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ»²¹, «ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ»²², «ἐν κυμβάλοις εὐήχοις»²³, «ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ»²⁴. Δηλαδή, διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων μουσικῶν ὀργάνων. Προσέτι, ἐνομοθετήθη τότε καὶ ἡ αἵματηρὰ λατρεία διὰ θυσιῶν ζώων. Διότι λέγει πάλιν ἡ Ἁγία Γραφή πρὸς τὸν τότε Ἰσραὴλ: Θὰ θυσιάσῃς εἰς τὸν Θεόν «ἁμνοὺς ἐνιαυσίους (ἐνὸς ἔτους) ἁμώμους»²⁵ καὶ «μόσχον ἐκ βοῶν ἁμῳιον»²⁶ καὶ «κριοὺς»²⁷, καὶ ἄλλα ζῷα.

Διατί κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐνομοθετήθη ἡ ἐνόργανος καὶ αἵματηρὰ λατρεία; Κατὰ συγκατάβασιν ἐγένετο τοῦτο, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν τότε ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶδεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς νὰ αὐτομολοῦν πρὸς τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ ρέπουν πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν λατρείαν, διὰ τοῦτο «ἐπέτρεψε τὰς θυσίας» ζώων²⁸. «Μαίνεσθε», εἶπε πρὸς αὐτούς, καὶ φέρεσθε πρὸς τὰ εἰδῶλα «καὶ δούλεσθε (θέλετε) θύειν (νὰ θυσιάσετε ζῷα)»²⁹. «Οὐκοῦν (λοιπόν), κἂν ἐμοὶ θύετε»³⁰. Δηλαδή, καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν δύνασθε νὰ θυσιάσετε ζῷα.

«Καὶ τὰ (μουσικὰ) ὄργανα δὲ ἐκεῖνα διὰ τοῦτο» ἐπετράπησαν «τότε», λέγει πάλιν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος³¹. Ἦτοι διὰ «τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν»³², «διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας αὐτῶν»³³ καὶ διότι πρὸ ὀλίγου εἶχον ἀποσπασθῇ ἐκ τῶν εἰδώλων³⁴. Ὅπως «τὰς θυσίας (ζώων) συνεχώρησεν» ὁ Θεός, «οὕτω καὶ ταῦτα (τὰ μουσικὰ ὄργανα) ἐπέτρεψεν»³⁵. Ἐπέτρεψεν αὐτὰ κατὰ συγκατάβασιν. «Συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ (εἰς τὴν ἀσθενειάν των)»³⁶, καὶ διὰ νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ «δύναυσον αὐτῶν καὶ ράθυμιον»³⁷. Δι' αὐτὸ ἀνεκέρασε «τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἡδὺ τῆς μελωδίας». Ἦτοι ἀνέμειξε τὸν κόπον ἐκ τῆς παραμονῆς εἰς τὸν Ναὸν μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ἑλκυστικὸν τῆς ἐνοργάνου μελωδίας³⁸.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ

Ἐπειδὴ ἡ ἐνὸργανος καὶ αἱματηρὰ ἐκείνη λατρεία ἐπετράπη συγκαταδατικῶς, διὰ τοῦτο ἦτο καὶ περιωρισμένη. Περιωρισμένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Εἰς τὸν τόπον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐποχῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ὁ προφήτης Μωυσῆς, λέγει ὁ Χρυσόστομος, οὐχὶ εἰς πολλοὺς χώρους, «ἀλλ' εἰς ἓνα τόπον» διέταξε νὰ λατρεύουν οἱ Ἰσραηλιταὶ τὸν Θεὸν αἱματηρῶς καὶ ἐνοργάνως³⁹. Εἰς ποῖον; Εἰς ἐκεῖνον «τὸν τόπον», τὸν ὁποῖον θὰ ἐξέλεγε «Κύριος ὁ Θεός», «ἐν μιᾷ τῶν πόλεων» Ἰσραήλ⁴⁰. «Ἐξελέξατο» δὲ «Κύριος τὴν Σιών»⁴¹, ἦτοι τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντος⁴². Εἰς οὐδένα ἄλλον τόπον «τῆς οἰκουμένης» ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τὴν παλαιὰν ἐκείνην λατρείαν, «ἀλλ' ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις (εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα) μόνον»⁴³. Ἐξω τῆς Ἱερουσαλήμ δὲν ἐπετρέπετο ἡ λατρεία αὕτη καί, ἐὰν ἐτελεῖτο ἐκτὸς ταύτης, ἦτο παρανομία, λέγουν οἱ Ἅγιοι⁴⁴.

Τοῦτο μαρτυροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα γεγονότα. Ἐπὶ βασιλείᾳ Βαβυλωνίων Ναβουχοδονόσορος, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπήχθησαν αἰχμαλῶται εἰς Βαβυλῶνα. Τότε, «καίτοι... πολὺς ἦν (ἦτο) ἐκεῖ τόπος, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ναὸς οὐκ ἦν, ἔμεινον μὴ θύοντες (μὴ θυσιάζοντες)»⁴⁵. Οὐτε ἐθυσίαζον ἐκεῖ, οὐτε ἐώρταζον, οὐτε ἐλάτρευον τὸν Θεὸν διὰ μουσικῶν ὀργάνων. Διὰ τοῦτο οἱ Τρεῖς Παῖδες ἐν καμίνῳ ἔλεγον πρὸς τὸν Θεὸν προσευχόμενοι: «οὐκ ἔστιν (δὲν ὑπάρχει) ἐν τῇ καιρῇ τούτῃ... θυσία, οὐδὲ προσφορά, οὐδὲ θυμίαμα, οὐ τόπος» λατρείας⁴⁶. Ὅτε δὲ οἱ Βαβυλώνιοι ἐπίεσαν τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίους νὰ ψάλλουν «ἐκ τῶν ᾠδῶν Σιών»⁴⁷, ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν. Καί, ἐπὶ πλεόν, ἐκρέμασαν τὰ μουσικὰ αὐτῶν ὄργανα «ἐπὶ ταῖς ἱτέαις (εἰς τὰ δένδρα ἱτέας)»⁴⁸. Διὰ τί; Διότι ἐγνώριζον τὸν θεῖον «νόμον σαφῶς», ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέτρεπε «ταῦτα ἔξω (τῆς Ἱερουσαλήμ) ποιεῖν (νὰ πράττουν)»⁴⁹. Διὰ τοῦτο ἔλεγον: «Πῶς ἄσσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ;»⁵⁰. Καὶ κατηρῶντο τοὺς ἑαυτοῦς των, ἐὰν τυχὸν διέπραττον αὐτὴν τὴν παρανομίαν⁵¹. Διὰ τί τότε ἔλαβον τὰ μουσικὰ ὄργανα λατρείας εἰς

τὴν ἐξορίαν; Ὅχι διὰ νὰ λατρεύουν δι' αὐτῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν ἐνθυμοῦνται, λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος⁵².

Καὶ χρονικῶς ἦτο περιωρισμένη ἡ νομικὴ ἐκείνη λατρεία. Διὰ τοῦτο διατηρήθη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μέχρι τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς. Ὁ Θεὸς συνεκέντρωσε τὴν λατρείαν ἐκείνην «εἰς θυσίας, τὰς δὲ θυσίας εἰς τόπον, τὸν δὲ τόπον εἰς καιρὸν, τὸν δὲ καιρὸν εἰς μίαν πόλιν», διότι ἦτο προσωρινὴ καὶ ἔμελλε νὰ καταργηθῇ⁵³. Κατηργήθη δὲ διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς σταυρικῆς Αὐτοῦ θυσίας ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ⁵⁴. Ὁ Χριστὸς εἶναι «ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ἄμωμον ἱερεῖον (θῆμια)», λέγει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρεὺς⁵⁵, καὶ ἐθυσιάσθη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ὡς «ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ» «ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»⁵⁶. Τότε κατηργήθη ἡ «ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ» παλαιὰ νομικὴ λατρεία τῶν ζυθοθυσίων καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων⁵⁷. Ἴδου διατί, μετὰ τὸ κοσμοσωτήριο τοῦτο γεγονός, ὁ Θεὸς διὰ τῶν Ρωμαίων κατέστρεψε τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον Ναὸν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ⁵⁸. «Κατέσκαψε» τὴν πόλιν καὶ τὴν ἔκαμιν «ἄδατον» διὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους⁵⁹. Μετὰ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ, «καὶ τὴν λοιπὴν τῆς πολιτείας ἐκείνης οἰκοδομήν κατέλυσεν ἅπασαν»⁶⁰.

«ΑΣΜΑ ΚΑΙΝΟΝ»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἦτο «χρήσιμος» «καὶ ἀναγκαῖος ὁ νόμος» περὶ αἱματηρᾶς καὶ ἐνοργάνου λατρείας⁶¹. Τώρα δμως, εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης, οὗτος «ἐπαύσατο καὶ ἀργεῖ»⁶². Διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἰσχύει ἄλλη ἐντολὴ περὶ λατρείας. Ἡ θεία ἐντολή: «Ἄσατε αὐτῷ (εἰς τὸν Θεόν) ἄσμα καινόν»⁶³. Δηλαδή, «μὴ ἐν παλαιότητι τοῦ γράμματος» τῆς νομικῆς λατρείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, «ἀλλ' ἐν καινότητι τοῦ Πνεύματος λατρεύετε» τὸν Θεόν⁶⁴. Ὅχι πλέον διὰ τῆς νομικῆς λατρείας «ἐν Ἱεροσολύμοις», νομοθετεῖ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός⁶⁵, ἀλλ' εἰς πάντα τόπον «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»⁶⁶. Διὰ τοῦτο, οὐχὶ ἓνα, ἀλλὰ πολλοὺς

νοὺς ἔχομεν οἱ Χριστιανοί. Λατρεύετε τὸν Θεὸν ὄχι δι' αἱματη-
ρῶν θυσιῶν ζώων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀληθινῆς καὶ ἀναιμάκτου θυ-
σίας τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Διότι τώρα «ὕπὲρ ἡμῶν ἐτύθη (ἐθυ-
σιάσθη) Χριστός», κηρύττει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος⁶⁷. Λατρεύοντες
ἵσταται τὸν Θεὸν ὄχι διὰ μουσικῶν ὀργάνων, «ὡς οἱ πρότερον» τῆς
Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ «συνετώς»⁶⁸, ὅπως ἀρμόζει εἰς τὸ νέον
ἔργον τῆς Καινῆς Διαθήκης.

ΜΙΣΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Εἶναι, λοιπόν, ἀποσπῶν κακὸν ἢ χρῆσις μουσικῶν ὀργά-
νων εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν; Ὁ Θεὸς κηρύττει διὰ τῶν Ἀ-
γγέλων Του, ὅτι ἡ ἐνέργειος λατρεία σήμερον εἶναι κακὸν. Εἶναι
«παράνομος»⁶⁹. Εἶναι «παρὰ νόμον»⁷⁰. Εἶναι φιλία καὶ πόλεμος
«πρὸς Θεόν»⁷¹. Εἶναι λατρεία μισητὴ εἰς τὸν Θεόν. Θέλεις νὰ ἴ-
δῃς, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «ὅτι καὶ τὴν διὰ τυ-
μπῶν καὶ τῆς καθάρης καὶ τῶν φλογερῶν καὶ τῶν ἄλλων (μου-
σικῶν) ὀργάνων λατρείαν μισεῖ ὁ Θεός»;⁷² Ἀκούε, τί λέγει εἰς
τὴν Ἀγίαν Γραφήν: «Μετάστησον (ἀπομάκρυνον) ἀπ' ἐμοῦ τὴν
ᾠδὴν σου, καὶ φλογερὰ ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι»⁷³. Τώρα ἡ
ἐνέργειος λατρεία δὲν φέρει πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ
τοῦ Θεοῦ. Δὲν καταλλάσσει τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν
κάνει μισητὸν εἰς τὸν Θεόν. Δὲν ἀποτελεῖ τρόπον ἐλπίσεως τοῦ
ἄνθρωπου πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἀποστασίας καὶ ἀπωλείας ψυχῶν.

ΠΤΩΣΙΣ ΕΙΣ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΝ

Λατρεῖται ὁ Χριστιανὸς τὸν Θεόν διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἀρ-
νίται «τὸν πνευματικὸν νόμον»⁷⁴ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπιδιώκει τὸν
«σωματικόν... νόμον»⁷⁵ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μιμεῖται τοὺς
ἀπειθήνους εἰς τὸν Θεόν Ἰουδαίους. Τηρεῖ παρανόμως ἐντολὴν
παλαιάν, ποικίλην καὶ προσωρινήν, ἣ ἐποία καταργήθη ὑπὸ τοῦ
Κυρίου. Τυογονοτρόπως, ἐγκαταλείπει τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπι-

σφύλλομαι πρὸς τὸν καταλειθίνον Ἰουδαϊσμόν. Ἐφ' ὅσον οὕτως ἐ-
παρμόζει τὴν ἐντολὴν τῆς νομικῆς λατρείας περὶ μουσικῶν ὀργά-
νων, «ὅφελότης ἐστὶν ὄναι τὸν νόμον (τῆς παλαιᾶς λατρείας)
ποιῆσαι», ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐντολῆς τῆς περιτομῆς⁷⁶. Ἡ αἰνὰ ἐντολὴ
ἐκείνην, ἐρμηνεύει ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ὁ Χρυσόστομος, θέτει ἐπὶ σοῦ
«ἐλθέλῃς» «τὸν ζυγὸν τοῦ (Μωσαϊκοῦ) νόμου»⁷⁷. Διὰ τοῦτο
κατηργήθη «ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ», ἀποκαλύπτεται ὁ Ἀπόστολος Παῦ-
λος, καὶ ἐξέπεσε ἀπὸ «τῆς Χάρτος» τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας⁷⁸.
Οἱ λατρεύοντες τὸν Θεὸν ἐν ὀργάνῳ ἐκλείπουν ἀπὸ τὸν Χριστιανι-
σμὸν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ⁷⁹.

Τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον λατρείας τοῦ Θεοῦ διὰ μουσικῶν ὀργά-
νων ὑποστηρίζουν καὶ χρησιμοποιοῦν ὄχι οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί,
ἀλλὰ αἱρετικοί. Ὅπως π.χ. ὁ παλαιὸς ἐκείνος αἱρεσιάρχης Ἀπο-
λινάριος. Οὗτος, γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, ὑπεστήριξε κακοδόξως
τὴν ἐπιστροφὴν «πρὸς τὴν νομικὴν... λατρείαν» τῶν Ἑβραίων, μὲ
συνέπειαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ πίπτουν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν
Ἰουδαϊσμόν⁸⁰. Ἐνέργειον λατρεῖαν χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ μεγάλη αἵ-
ρεσις τοῦ Παπικοῦ. Ἡ δὲ παναίρεσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐπιτρέ-
πει εἰς τοὺς ἱερεῖς, νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν γνώμην των τρό-
πους προσελύσεως ἀνθρώπων, ἀδιακρίτως ἢ ἢ εἶναι νόμιμοι ἢ πα-
ράνομοι. Διὰ τοῦτο οἱ ἱερεῖς οὗτοι μεταχειρίζονται εἰς τὴν λατρείαν
καὶ μουσικὰ ὄργανα, καὶ μάλιστα ἐν ὀνόματι τῆς νομικῆς λατρείας
τῶν Ἑβραίων!

Οἱ οἰκουμενισταὶ ἐμποιῶσιν πρὸς τοὺς Ἰουδαϊζόντας αἱρετικούς
τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, οἱ ὅποιοι «ἐκίρυστον καὶ τὸν
Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν», καὶ οὕτω παρέφθειρον τὸ
Εὐαγγέλιον⁸¹. Διὰ τὴν αὐτὴν ἡ ἐμποιότης; Διότι ἡ σημερινὴ αἵρεσις
τοῦ Οἰκουμενικοῦ προέρχεται ἐκ τῶν ἀπειθούντων εἰς τὸν Θεόν
Ἑβραίων, μέσῳ τοῦ Σιωνισμοῦ καὶ τοῦ Μασονισμοῦ. Διὰ τοῦ Οἰ-
κουμενισμοῦ, οἱ ἀπιστοὶ Ἑβραῖοι ἐπιδιώκουν νὰ ἀποσπᾶσιν τοὺς
Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ἐκ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ νὰ τοὺς ρίψουν
εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀποστασίαν. Διὰ τοῦτο γράφει τὸ Πνεῦμα τοῦ
Θεοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Ὁρθόδοξους Χριστια-
νοὺς ἐκ τῶν αἰώνων: «Βλέπετε», δηλαδὴ προσέχετε, «τοὺς κτ-

νας, βλέπετε τούς κακούς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν»⁹². «Τουδαῖοι» εἶναι οὗτοι οἱ κύνες καὶ κακοὶ ἐργάται, ἐξηγεί ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, «μιαροὶ καὶ κατάπτυστοι, αἰσχροκερδεῖς καὶ φίλαρχοι»⁹³.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΔΑΙΜΟΝΩΝ

«Ὅσοι Χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦν εἰς τὴν λατρείαν μουσικὰ ὄργανα, δὲν λατρεύουν τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς δὲν λατρεύεται διὰ παρανομίας, ἀλλὰ διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου Του. Ἐκεῖνος «πληροὶ τὴν ἐντολὴν τῆς λογικῆς λατρείας», ἤτοι τῆς χριστιανικῆς, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ὁποῖος σκοπεῖ νὰ κατορθώσῃ «πάντοτε καὶ πανταχοῦ» «τὸ ἀρεστὸν τῇ Θεῷ (εἰς τὸν Θεόν)»⁹⁴. Ἡ δὲ ἐνόργανος λατρεία, ὡς ἀπεδείχθη, τώρα ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ λατρεύοντες διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἀμαρτάνουν, ἔστι καὶ ἂν παρ' αὐτῶν ὀνομάζεται κακοφρόνως «τιμὴ Θεοῦ τὸ ἀμαρτάνειν»⁹⁵. Οὗτοι προσεύχονται ἀντιθέως καὶ δὲν λατρεύουν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοὺς δαίμονας. Διότι, «πῶς... οὐχὶ δαίμονας θεραπεύουσιν (λατρεύουν) οἱ Θεοῦ ἐναντία διαπραττόμενοι;», λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος⁹⁶. Διὰ τῆς ἐνοργάνου λατρείας, ὁ Διάβολος κλέπτει τὸν Χριστιανὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίαν «καὶ κατέχει» αὐτὸν «ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ»⁹⁷.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ ΝΟΟΥΜΕΝ

Διατί, ὁμοίως, οἱ Χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὸν Ναὸν τὰ ἁγιογραφικὰ λόγια, τὰ ὅποια ἐμυλοῦν περὶ μουσικῶν ὀργάνων; Ψάλλοντες π.χ. «Αἰνεῖται Αὐτὸν (τὸν Θεόν) ἐν ἤχῳ σάλπιγγος» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ. «Αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ. «Αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ»⁹⁸. Ἐντός τοῦ Ναοῦ ὁμοίως ψάλλοντες ὅχι μόνον λόγια Θεοῦ περὶ μουσικῶν ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ περὶ αἱματηρῶν θυσιῶν.

Λέγομεν π.χ. «ἀνάγκαστε τῇ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν»⁹⁹. Καὶ πάλιν, «τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφοράν καὶ δλοκαυτώματα» τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μύσχους»¹⁰⁰.

Ψάλλοντες ἐν τῇ Ναῷ οἱ Χριστιανοὶ λόγια Θεοῦ περὶ αἱματηρῶν θυσιῶν, προσφέρομεν διὰ τοῦτο θυσίας ζῶων; Ὁχι. Διατί; Διότι λέγομεν μὲν τὰ θεῖα λόγια ἀπαραχάρακτα, ὡς ταῦτα ἐδόθησαν διὰ τῶν Ἁγίων Γραφῶν, νοοῦμεν ὁμοίως αὐτὰ πνευματικῶς. Δηλαδή, ὅχι ἐν «παλαιότητι τοῦ γράμματος», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ἀλλὰ ἐν «καινότητι τοῦ Πνεύματος», ὡς πρέπει εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην¹⁰¹. Ὅπως, λοιπόν, δὲν προσφέρομεν θυσίας ζῶων, ἂν καὶ ὀνομάζομεν τὰ ζῆα τῆς νομικῆς λατρείας καὶ τὰς παλαιὰς ζωοθυσίας, οὕτω δὲν τελοῦμεν ἐνόργανον λατρείαν, καίτοι κατονομάζομεν τὰ μουσικὰ ὄργανα αὐτῆς τῆς λατρείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Διότι νοοῦμεν καὶ ταῦτα πνευματικῶς, ὡς ἀριθμοῦν εἰς «τὸ πνευματικόν» καὶ «καινὸν ἔσχα»¹⁰² τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» χριστιανικῆς λατρείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁰³.

Λέγοντες π.χ. σάλπιγγα εἰς τὴν λατρείαν οἱ Χριστιανοί, νοοῦμεν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα¹⁰⁴, ἢ καὶ τὰς πρὸς Θεὸν «αἰνέσεις» τῶν ἀγγέλων¹⁰⁵. Λέγοντες ψαλτήριον, νοοῦμεν «τὴν ψυχὴν»¹⁰⁶, ἢ τὸν νοῦν¹⁰⁷. Λέγοντες κιθάραν, νοοῦμεν «τὸ σῶμα»¹⁰⁸. Λέγοντες τύμπανον, νοοῦμεν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην¹⁰⁹, ἢ καὶ «τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκός»¹¹⁰, καὶ τὴν διὰ ταύτης «θυσίαν», τὴν «ζῶσαν» καὶ «εὐπρόσδεκτον τῇ Θεῷ»¹¹¹. Λέγοντες χορὸν, νοοῦμεν τὴν «ὁμοθυμαδὸν» ἐν τῇ Ναῷ προσευχὴν καὶ τὴν κοινὴν ψαλμωδίαν, «μετὰ συμφωνίας» καὶ «μετὰ βίου καθαροῦ»¹¹². Λέγοντες χορδὰς, νοοῦμεν τὸ «πρὸς κακίαν ἀνένδοτον» «καὶ ἀχάλαστον» ἐκάστης ἀρετῆς¹¹³. Λέγοντες ὄργανα (μουσικὰ), νοοῦμεν τὰ μέλη τοῦ σώματος, διὰ τῶν ὁποίων καλούμεθα νὰ ἀνυμνοῦμεν τὸν Θεὸν φωνητικῶς καὶ πρακτικῶς. Δηλαδή, «δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώττης, δι' ἀκοῆς καὶ διὰ χειρός»¹¹⁴. Λέγοντες κύμβαλα, νοοῦμεν τὰ χεῖλη τοῦ σώματος, διὰ τῶν ὁποίων ψάλλομεν¹¹⁵, καὶ «τοὺς ψαλμοὺς»¹¹⁶, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινὴν δοξολογίαν τῆς ἀγγελικῆς καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως¹¹⁷. Λέγοντες δὲ ἀλαλαγμὸν, νοοῦμεν τὸ ψάλλειν «ἐκ τῆς καρδίας» ἡμῶν¹¹⁸ καὶ «ἐν συμφωνίᾳ... καὶ συμπνοῇ καὶ τῇ διὰ τῆς ἀγάπης

ἐνώσει» τῶν Ὁρθόδοξων¹⁰⁹. Ὅπως, πάλιν, λέγοντες «υἱοὺς κριῶν», νοοῦμεν τοὺς πιστοὺς Χριστιανούς, λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, τοὺς ὁποίους οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι προσφέρουν εἰς τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος¹¹⁰. Λέγοντες δὲ ὁλοκαυτώματα καὶ μόσχους, νοοῦμεν θυσίαν «δικαιοσύνης», ἡγουν ἀρετῆς, «καὶ τὰ τῆς ἀναμιάκτου θυσίας» τῆς Θείας Εὐχαριστίας¹¹¹.

Καὶ οἱ Προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐχρησιμοποιοῦν συμβολικῶς τὰ ὀνόματα τῶν μουσικῶν ὀργάνων, παρὰ τὴν τότε πραγματικὴν σημασίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης Δαβίδ: «ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα· ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου»¹¹². «Ψαλτήριον μὲν τὴν ψυχὴν φησι (λέγει), κιθάραν δὲ τὸ σῶμα καλεῖ» ὁ προφήτης, ἐρμηνεύει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹¹³. Εἰς δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην, αἱ λέξεις μουσικῶν ὀργάνων ἢ θυσιαζομένων κ.λ.π. ζῶων χρησιμοποιοῦνται πάλιν συμβολικῶς. Ἡ κιθάρα π.χ. τῶν εἰκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων τῆς Ἀποκαλύψεως¹¹⁴ δηλοῖ τὴν ἐν οὐρανοῖς «ἐναρμόνιον καὶ εὐηχον... θείαν δοξολογίαν»¹¹⁵. Ἡ δὲ φωνὴ τῶν ἐν οὐρανῷ «κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν»¹¹⁶ «τὸ διαπρύσιον δηλοῖ τῆς τῶν Ἀγίων ὑμνωδίας καὶ τῆς ἐμμελοῦς οὐτῶν καὶ εὐήχου καὶ συμφώνου ᾠδῆς»¹¹⁷. Καὶ τὸ «ὡς ἐσφαγμένον» «Ἀρνίον»¹¹⁸ συμβολίζει τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν¹¹⁹. Συμβολικὴν δὲ σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ τυχόν ἀπεικονίσεις κιθαριζόντων ἢ σαλπιζόντων κ.λ.π. εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν.

Ἡ Ἁγία Γραφή ἔχει ἰδίαν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἱερά της κείμενα τὰ νοοῦν ὀρθῶς μόνον οἱ ὀδηγούμενοι πρὸς κατανόησίν των διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἁγίων Πατέρων. Οἱ δὲ ἄλλοι πλανῶνται.

Η ΨΑΛΜΩΔΙΑ

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ εἰς τὴν λατρείαν ἀνεκαθεν τὴν φωνητικὴν ψαλμωδίαν. Διὰ τοῦτο οἱ κῶδωνες ἢ καὶ τὰ σήμαντρα κρούονται ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ. Ἡ ψαλμωδία τῆς Ὁρθόδοξίας εἶναι ἐλευθέρα τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς νομικῆς λατρείας

τῶν Ἑβραίων. Ἀλλὰ καὶ διάφορος ἀπὸ τὸ διωτικὸν ἢ κοσμικὸν ἄσμα¹²⁰.

Τὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας δὲν ἐποιήθησαν «κατὰ τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιούς», λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης¹²¹. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος δὲν ἔγκειται εἰς τὸν τόνον τῶν λέξεων, ὡς ἀκριβῶς εἰς ἐκείνους. Κατὰ τοὺς ἔξω μελοποιούς, ὁ ρυθμὸς γεννᾶται «ἐν τῇ ποιᾷ (χροίᾳ τοῦ ἤχου)» τῆς συνθέσεως «τῶν προσωιδιῶν», ὅποτε ὁ τόνος τῶν φθόγγων καὶ βαρύνεται καὶ ὀξύνεται· καὶ βραχύνεται καὶ παρατείνεται¹²². Εἰς τὴν ὀρθόδοξον ὁμῶς ψαλμωδίαν, τὸ μέλος συνυφαίνεται «τοῖς θείοις λόγοις» «καὶ ἀκατάσχευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον»¹²³. Καὶ τοῦτο, ἵνα διὰ τῆς μελωδίας ἐρμηνεύῃ ὁ ψάλλων «τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν» καὶ οὕτως ἐκκαλύπτει, «ὡς δυνατόν», τὸν κείμενον ἐντὸς τῶν λέξεων «νοῦν (νόημα)». Τοῦτο δὲ, διὰ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, ἐν τῇ μουσικῇ ποιᾷ ἢ χροίᾳ τῆς συνθέσεως μέλους καὶ λόγου¹²⁴.

Σκοπὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας δὲν εἶναι ἡ σωματικὴ ἡδονή. Ἡ φωνητικὴ αὐτὴ ψαλμωδία δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ τέρψῃ καὶ γλυκάνῃ τὰ ὦτα¹²⁵ ἐν ἤχῳ καὶ χρόνῳ. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγονται αἱ ὑπερβολικαὶ ἡδυφωνίαι, ὅχι μόνον λόγῳ ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ καὶ κατανύξεως. Μὴ «ἡδυφωνίας ὑπερβαλλούσας», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος¹²⁶. Ὅταν κατὰ τὴν ψαλμωδίαν κυριαρχῇ ἡ ἡδονή, τότε, διὰ τῆς τοιαύτης ἡδονῆς, «καταφερόμεθα» πρὸς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς¹²⁷. Διὰ δὲ τῶν παθῶν, πρὸς τὸν Διάβολον, καὶ γίνεται ἡ μελωδία ἀπάτη δαιμονική. Θέλεις νὰ γνωρίσῃς, ὅτι καὶ οἱ «μεθ' ἡδονῆς ψάλλοντες ἐξ ἐμῆς ἐνεργείας ψάλλουσιν;», εἶπε κάποτε δαίμων πρὸς τὸν ἅγιον Θεόδωρον. Πρόσεχε εἰς αὐτὸν τὸν ὁποῖον ἀκούεις ψάλλοντα. Ἦκούετο δὲ τις μοναχὸς ψάλλων ἐντὸς τοῦ κελλίου τοῦ ἡδυφώνως. Θὰ εἶπῃ «τὴν αὐτὴν λέξιν ἐνάκις». Καὶ ὁ ψάλλων εἶπε τὴν αὐτὴν λέξιν οὕτως. Ἀκούσας ὁ Ἅγιος «ἐθαύμασε καὶ ἐφοβήθη», σκεφθεὶς ὁπόση νῆψις ἀπαιτεῖται, ἵνα ἐκφύγῃ ὁ ἄνθρωπος τὰς ποικίλας παγίδας τῶν δαιμόνων¹²⁸.

Τότε ἡ ψαλμωδία γίνεται κατὰ Θεόν, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, «ὅταν, διὰ τῆς ἐμμελοῦς ψυχαγωγίας «καὶ ἡδονῆς, σῶφρον λόγισμὸν» ἐμποιῇ¹²⁹ «καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν»¹³⁰. Σκο-

πὸς τῆς ψαλμωδίας εἶναι νὰ εὐφράνη καὶ νὰ ὠφελήσῃ τὴν διά-
νοϊαν¹³¹, διὰ τῆς θείας ἀληθείας καὶ Χάριτος. Διὰ τοῦτο, οὐχὶ «ἕως
ἀκοῆς μόνον» φέρει «τὰ ἀδόκιμα, ἀλλὰ καὶ ἕως ψυχῆς παραπέμπει
τὰ λεγόμενα»¹³². Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀκοὴν παραδίδει ταῦτα «πρὸς
παίδευσιν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας», εἰς δὲ τὴν ψυχὴν τὰ ἐμδάλλει
«πρὸς ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν τῆς σωτηρίας»¹³³.

Ὁ θεῖος λόγος «πανταχόθεν» συστέλλει «τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ
πάσης ἐκλύσεως καὶ διαχύσεως»¹³⁴, διὰ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν
«ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείαν τοῦ Χριστοῦ¹³⁵. Διὰ τοῦτο ἀ-
παγορεύει τὴν ἐνόργανον λατρείαν, διαχωρίζει τὴν φωνητικὴν
ψαλμωδίαν ἀπὸ τὴν κοσμικὴν μουσικὴν, ἀποτρέπει ἐκ τῆς ὑπερ-
βολικῆς ἡδυσφωνίας καὶ συνιστᾷ τὴν καθαρὰν μελωδίαν. Οἱ ψάλ-
λοντες δὲν πρέπει νὰ καλύπτουν τὸν ἀδόκιμον θεῖον λόγον διὰ
τῆς μελωδίας, ἀλλὰ, τουναντίον, νὰ ἀποκαλύπτουν τοῦτον μελωδι-
κῶς. Ὁδηγία ἐκκλησιαστικὴ εἶναι, «σαφῆ... καὶ τρανὰ καὶ λίαν
ἐναρθρα» νὰ ψάλλουν «οἱ ψάλλοντες»¹³⁶.

Τὸ «Πνεῦμα τὸ Ἅγιον» ἐθέσπισε τὴν ψαλμωδίαν διὰ τὴν
ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Εἶδεν ὅτι «τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων» παρα-
μελεῖ τὸν ὁρθὸν δίκον, εἶναι «δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν» καὶ «πρὸς
ἡδονὴν ἐπιρρεπές». Διὰ τοῦτο «τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς
δόγμασιν ἐγκατέμειξεν», ἵνα διὰ τῆς ψαλμωδίας ὑποδέχεται ὁ ἄν-
θρωπος λανθανόντως καὶ τὸ ὠφέλιμον ἐκ τῶν ψαλλομένων θείων
λόγων¹³⁷. Διὰ τοῦτο, εἰς τὴν ὁρθόδοξον λατρείαν τὰ πάντα σχεδὸν
λέγονται «μελωδικῶς»¹³⁸. Ἡ ψαλμωδία εἶναι μέσον πρὸς σκοπὸν
τὴν θείαν ἀλήθειαν καὶ Χάριν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ
«ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν» ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖ τὸν ἀκροατὴν¹³⁹,
πρὸς ἐν Χριστῷ σωτηρίαν.

«ΨΑΛΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ»

Ἡ ψαλμωδία φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ θεοῦ λόγου καὶ
δι' αὐτοῦ ἀνάγει τὸν νοῦν εἰς τὸ πνεῦμα, πρὸς ἀρετὴν καὶ ἔννοιαν
μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. «Ψάλλατε συνεπῶς» ἐντέλλεται ὁ Θεός¹⁴⁰.
Δηλαδή, «μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως»¹⁴¹. «Ψάλλατε... συνιέντες

(νοοῦντες) τὰ μελωδούμενα»¹⁴² μέχρι σημείου, ὥστε «καρδίᾳ μάλ-
λον ἢ τῷ στόματι ψάλλειν (νὰ ψάλλετε)»¹⁴³. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπό-
στολος Παῦλος γράφει τὸ «ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ
ὁμῶν τῷ Κυρίῳ»¹⁴⁴, «λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ
ᾠδαῖς πνευματικαῖς»¹⁴⁵. Καὶ οὕτω «πληροῦσθε ἐν Πνεύματι»¹⁴⁶.
Διότι οἱ οὕτω «ψάλλοντες... Πνεύματος πληροῦνται Ἁγίου,
ὥσπερ οἱ ᾄδοντες τὰς σατανικὰς ὠδὰς πνεύματος ἀκαθάρτου»¹⁴⁷.
Μὲ τὸ πνευματικὸν καὶ ἐπουράνιον μέλος πνευματικοὺς ἡμᾶς διὰ
τῆς ὠδῆς ἀπεργάζεται ἡ ὁρθόδοξος ψαλμωδία¹⁴⁸. Αὕτη ἐχορηγήθη
«ἐκ Πνεύματος Ἁγίου» καὶ ἄγει πρὸς «ργημάτων (λέξεων) εὐτα-
ξίαν», «νοημάτων εὐκοσμίαν», τάξιν διανοίας, καὶ «κοσμίαν... τὴν
ψυχὴν ἀπεργάζεται»¹⁴⁹.

«ΛΟΓΙΚΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ»

Προσέτι, ψάλλει συνετῶς ὁ «μὴ φωνῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις»
ψάλλον. Ὁ «μὴ γλώττῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ βίῳ»¹⁵⁰. Διὰ τοῦτο λέγει
ἡ θεία ἐντολή: «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κινήσει, ἐν ψαλμῳ-
δίᾳ δεκαχόρδῳ ψάλατε Ἀὐτῷ»¹⁵¹. Ἐξομολογεῖσθε, δηλαδή, ὕμνεῖ-
τε¹⁵². Ἐν κινήσει πρῶτον, ἦτοι διὰ τῶν ἐναρέτων ἐνεργειῶν τοῦ
σώματος. Ἐπειδὴ «ἐν τῷ σώματι ἡμάρτομεν», λέγει ὁ Μ. Βασί-
λειος, ἐν «τῷ σώματι καὶ ἐξομολογησώμεθα» τῷ Κυρίῳ, χρησιμο-
ποιοῦντες τοῦτο ὡς ὄργανον πρὸς κατάλυσιν τῆς ἁμαρτίας¹⁵³.
Ἦτοι, «ἐλοιδορήσας (ἐκακολόγησας, ὕδρισας); Εὐλόγησον (λέγε
καλοὺς λόγους). Ἐπλεονέκτησας; Ἀπόδος. Ἐμεθύσθης; Νήστευ-
σον. Ἠλαζονεύσω (ὠμίλησες ἢ ἐφέρθης ἀλαζονικῶς); Ταπεινώ-
θητι. Ἐφθόνησας; Παρακάλεσον. Ἐφόνευσας; Μαρτύρησον», ἢ
κάκωσον τὸ σῶμα δι' ἐξομολογήσεως καὶ τῶν ἱσοδυναμιούντων πρὸς
τὸ μαρτύριον¹⁵⁴.

Πρέπει πρῶτον νὰ κατορθώσῃ ὁ Χριστιανὸς «τὰς διὰ τοῦ σώ-
ματος» ἀρετὰς καὶ νὰ δλοκληρώσῃ αὐτὰς «ἁρμονίως» πρὸς τὸν
θεῖον λόγον, καὶ οὕτω νὰ ἀναδῇ «ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν νοη-
τῶν»¹⁵⁵. Πρῶτον ἐν κινήσει, ἦτοι διὰ τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἐν
ψαλτηρίῳ, δηλαδή διὰ τοῦ νοός. Διότι ψαλτήριον «ὁ νοός» λέγεται,

«ὁ τὰ ἄνω ζητῶν», τὰ «ἐπαγγελλόμενα μυστήρια», τὰ ὅποια ἐνηχοῦνται εἰς αὐτὸν «διὰ τοῦ Πνεύματος» τοῦ Ἁγίου¹⁵⁶. Ὁ ἐπιβλέπων, λοιπόν, «ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς» καὶ τρόπον τινὰ «συνωδία» αὐτῶν καὶ συμφωνίαν ποιῶν, οὗτος ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ¹⁵⁷. Διότι δέκα εἶναι αἱ γενικαὶ ἐντολαί, «κατὰ τὴν πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν»¹⁵⁸.

Οὕτω ψάλλοντες οἱ Χριστιανοί, παριστάνουν «τὰ σώματα» αὐτῶν «θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ» καὶ προσφέρουν «τὴν λογικὴν λατρείαν» αὐτῶν¹⁵⁹. Διότι τί «ἐστὶ λογικὴ λατρεία; Ἡ πνευματικὴ διακονία, ἡ πολιτεία ἡ κατὰ Χριστόν», λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος¹⁶⁰. Τελεῖς τὴν λογικὴν λατρείαν, «ἐὰν καθ' ἐκάστην ἡμέραν προσφέρῃς αὐτῷ (εἰς τὸν Θεόν) θύματα (καλῶν ἔργων)», καὶ γίνεσαι «ἱερεὺς τοῦ οἰκείου σώματος... καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς»¹⁶¹. Δηλαδή, «ὅταν σωφροσύνην προσενέγκῃς (προσφέρῃς), ὅταν ἐλεημοσύνην, ὅταν ἐπιείκειαν καὶ ἀνεξικακίαν. Ταῦτα... ποιῶν, ἀναφέρεις λογικὴν λατρείαν, τουτέστιν, οὐδὲν ἔχουσαν σωματικόν, οὐδὲ παχύ, οὐδὲ αἰσθητόν»¹⁶², ὡς ἡ παλαιὰ νομικὴ λατρεία τῶν Ἑβραίων¹⁶³.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ

Ὁλος ὁ κόσμος, ὁρατὸς καὶ νοητός, «μουσικὴ τις ἁρμονία ἐστίν», τῆς ὁποίας «τεχνίτης καὶ δημιουργός (εἶναι) ὁ Θεός»¹⁶⁴, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος¹⁶⁵. Ἡ δὲ «τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα σύμπνοια... καὶ συμπάθεια (συνδιάθεσις καὶ ἀμοιβαία ἀγάπη)», «ἐν τάξει καὶ κόσμῳ καὶ ἀκολουθίᾳ διοικουμένη», αὕτη «ἡ πρώτη... καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθὴς ἐστὶ μουσικὴ»¹⁶⁶. «Μικρὸς δὲ κόσμος ὁ ἄνθρωπος» λέγεται¹⁶⁷ καὶ ἐν αὐτῷ ἡ τοῦ παντός «μουσικὴ καθορᾶται», ὅταν διὰ τῆς ἀρετῆς γίνηται «μίμημα» τοῦ Δημιουργοῦ¹⁶⁸. Τότε ὁ νοῦς, «ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γινόμενος», ἀποβαίνει «ἀχροατὴς» τῆς ἀρχετύπου μουσικῆς¹⁶⁹, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει διὰ βίου καὶ φωνῆς. Διὰ τοῦτο «καὶ ἡ ὀργανικὴ τοῦ σώματος ἡμῶν διασκευὴ πρὸς ἐργασίαν μουσικῆς» ἐφιλοτεχνήθη «παρὰ τῆς φύσεως»¹⁷⁰. Ἰδοὺ διατὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μου-

σικὴ καὶ ψαλμωδία δὲν προέρχεται «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»¹⁷¹, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ δι' αὐτῆς «τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες» θὰ δοξασθοῦν μεγάλως, διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁷².

ΜΕΛΩΔΙΚΩΣ ΚΑΙ ΑΓΙΩΣ

«Ψάλλετε», εἶναι ἡ ἐντολὴ Κυρίου διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹⁷³. Καὶ διὰ τῆς Καινῆς: «εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω»¹⁷⁴. Καλὸν εἶναι ἀσκούμενος ὁ Χριστιανὸς νὰ διάγῃ καὶ ἐν σιωπῇ, «ἐκτὸς δηλονότι ψαλμωδίας», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος¹⁷⁵. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν, ὡς προελέχθη ἤδη, «ἀπ' ἀρχῆς» ἅπαντα σχεδὸν λέγονται «μελωδικῶς», καὶ ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον¹⁷⁶. Τὸ παλαιὸν καὶ «τῶν ψαλμῶν ἐμμελὲς ἀνάγνωσις» ἐγίνετο¹⁷⁷. Ἡ «ἐμμελὲς δὲ ἀνάγνωσις» εἶναι «σύμβολον... τῆς εὐρύθμου καὶ ἀχειμᾶστου καταστάσεως τῆς διανοίας»¹⁷⁸.

Ἀγία εἶναι ἡ ὀρθόδοξος λατρεία, ἁγία καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ψαλμωδία. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦνται λατρευτικῶς τὰ κείμενα καὶ οἱ ὕμνοι τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, ὡς ἐγράφησαν καὶ ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἀγίων. «Ταῦτα λεγέτω», γράφει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁμιλῶν π.χ. περὶ τῶν ψαλμῶν¹⁷⁹. Καὶ μὴ τις προσπαθῇ «τὰς λέξεις μεταποιεῖν (νὰ μεταποιῇ), ἢ ὅλως ἐναλλάσσειν (νὰ ἐναλλάσῃ)»¹⁸⁰. Τὰ ἱερὰ κείμενα οὕτω «λεγέτω καὶ ψαλλέτω», ὅπως παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν Ἀγίων¹⁸¹. Τὰ ἱερὰ ταῦτα λόγια τῶν Ἀγίων εἶναι ἀναντικατάστατα καὶ εἰς αὐτὰ εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹⁸². Διὰ τοῦτο, διὰ τῶν ἁγίων τούτων κειμένων, ἐγίνοντο καὶ γίνονται θαύματα καὶ διώκονται δαίμονες¹⁸³. Οἱ δαίμονες «τῶν Ἀγίων τὰ ρήματα (τὰς λέξεις) φοβοῦνται, ἢ φέρειν (νὰ ὑποφέρουν) αὐτὰ οὐ δύνανται»¹⁸⁴. Τὰ δὲ ἄλλα λόγια τὰ ἐμπαίζουσιν¹⁸⁵. Διὰ τοῦτο προσπαθοῦν, διὰ τῶν δυστυχῶν καινοτόμων, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀκολουθοῦν, νὰ μεταβάλλουν καὶ ἀλλάσσουν τὰ ἱερὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, ἐμπνέοντες εἰς αὐτοὺς ποικίλας προφάσεις ἁμαρτίας.

ΠΡΕΠΟΥΣΑ ΣΤΑΣΙΣ

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προτρέπει πάντα ἄνθρωπον: «Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ»¹⁸⁶. Ὁ δὲ Χριστὸς εἶπε πρὸς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τοὺς μετὰ τούτους Ἀγίους: «Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμῶν ἐμὲ ἀθετεῖ»¹⁸⁷. Ὁ Χριστιανὸς πιστεύει ὀρθοδόξως εἰς τὸν Χριστόν, ἐφ' ὅσον ἀκούει τοὺς ἁγίους Πατέρας. Καὶ πῶζεται αἰωνίως, ὅταν ἀκολουθῇ τούτους εἰς πάντα, ἐπομένως καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς λατρευτικῆς ψαλμωδίας.

Οἱ ἅγιοι Πατέρες λέγουν ὅτι ἡ χρῆσις μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν λατρείαν εἶναι ἁμαρτία. Ἁμαρτάνει, λοιπόν, ὁ Χριστιανὸς λατρεύων ἐνοργάνως τὸν Θεόν. Οἱ Ἅγιοι διδάσκουν, ὅτι ἡ λατρεία τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς εἶναι αἵρεσις καὶ πτώσις εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Αἱρετικὸς, λοιπόν, καὶ Ἰουδαῖος γίνεται ὁ λατρεύων οὕτω τὸν Θεόν. Οἱ Ἅγιοι κηρύττουν, ὅτι ὁ Θεὸς μισεῖ τὴν ἐνόργανον λατρείαν. Μισητός, λοιπόν, γίνεται εἰς τὸν Θεόν ὁ προσφέρων τοιαύτην λατρείαν. Ὁ Θεὸς ἐντέλλεται, «μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ τὴν ᾠδὴν σου καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούομαι»¹⁸⁸. Καὶ τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ὁ Θεὸς λέγει "μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ (τὰ μουσικὰ ὄργανα)"», καὶ σὺ τρέχεις ἀκουσόμενος (διὰ τὴν ἀκούσιν) «αὐτὰ τὰ ὄργανα»¹⁸⁹. «Ὁ Θεὸς μισεῖ (τὴν ἐνόργανον λατρείαν), καὶ σὺ κοινωνεῖς ταύτης, ὥς νὰ εἶναι θεάρεστος»¹⁹⁰, ἐνθ' εἶναι δαιμονική¹⁹¹; Ὅχι τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸν Διάβολον τιμᾷ καὶ ἀκολουθεῖ ὁ μετέχων εἰς ἐνόργανον λατρείαν.

Εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ ὁ «δασύφωνος» ψάλλει, δηλαδὴ καὶ ὁ ἔχων βραχνὴν φωνήν¹⁹². Φάλλει ὀρθοδόξως καὶ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ μελετήσῃ τὰ ἱερὰ κείμενα, διότι πολλὰ τούτων τὰ ἀκούει ψαλλόμενα καὶ τὰ μανθάνει κατὰ τὸν ἐκκλησιασμόν¹⁹³. Φάλλει συνετῶς καὶ ὁ δυσκολεύομενος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν κειμένων. «Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις», τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «ὅτι πρὸ τῆς ἐρμηνείας οὐκ εἶδεν (δὲν ἐγνώριζεν) αὐτῆς (τῆς ἐρμηνευθείσης ρήσεως) τὴν δύναμιν»¹⁹⁴. Καὶ ἂν δὲν γνωρίζῃς «τὴν δύναμιν τῶν ρημάτων (λέξεων), αὐτὸ τέως (πρὸ τούτου) τὸ σκό-

μα παίδευσον τὰ ρήματα λέγειν (νὰ λέγῃ). Ἁγιάζεται γὰρ καὶ διὰ ρημάτων ἢ γλῶττα, ὅταν μετὰ προθυμίας ταῦτα» λέγωνται¹⁹⁵. Τοῦλάχιστον, τὰς «ὕπακοάς μόνον διατήρησον... τῶν ψαλμῶν»¹⁹⁶, αἱ ὁποῖαι εἶναι εὐμνημιόνευτοι καὶ εὐκατάληπτοι. Ὡς π.χ. ἡ ὑπακοή, «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος Αὐτοῦ»¹⁹⁷. Δηλαδὴ, ἐκ τῶν ψαλλομένων θείων λογίων, ἀπομνημιόνευε ὅσα δύνασαι. Ψάλλε ταῦτα αὐτούσια, ὥς ἐδόθησαν διὰ τῶν Ἀγίων. Προσπάθει δὲ νὰ νοήσῃς αὐτὰ κατὰ δύναμιν. Ἄν δὲ διδάσκῃς τὸν λόγον Κυρίου, ἐρμηνεύε τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν λαόν, κατὰ τὴν πρᾶξιν τῶν ἁγίων Πατέρων.

ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Χρησιμοποιεῖ, λέγει ὁ αὐτὸς ἅγιος πατήρ, τὴν πνευματικὴν ψαλμωδίαν καὶ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ. Καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν, «ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ», «καὶ πρὸ τραπέζης καὶ μετὰ τράπεζαν»¹⁹⁸. Ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ μελωδία τῶν Χριστιανῶν δὲν ἔχει ἀνάγκην τόπου καὶ χρόνου, δύναται ὁ πιστὸς νὰ ψάλλῃ «ἐν παντί τόπῳ καὶ ἐν παντί καιρῷ», μάλιστα δὲ καὶ «κατὰ δεινοίαν»¹⁹⁹. «Ἐξεστὶ (εἶναι δυνατόν) καὶ χωρὶς φωνῆς ψάλλειν, τῆς διανοίας ἐνδον ἡχοῦσας»²⁰⁰. Διὰ τοῦτο, ἡμπορεῖς νὰ ψάλλῃς ἐν τῇ καρδίᾳ πρὸς τὸν Θεόν, κἂν ἐκδίδῃς εἰς τὴν ἀγοράν, κἂν εἴσῃ εἰς τὴν ὁδόν, κἂν εὕρισκῃς μετὰ τῶν φίλων, κἂν εἴσῃ χειροτέχνης εἰς τὸ ἐργαστήριον «καθήμενος καὶ ἐργαζόμενος», κἂν εἴσῃ στρατιώτης καὶ προσεδρεύῃς εἰς τὸ δεικαστήριον²⁰¹. Διότι ἡ ψαλμωδία αὕτη τῆς καρδίας δὲν ἔχει ἀνάγκην «τέχνης» καὶ χρόνου, «ἀλλὰ προαιρέσεως... γενναίας μόνον»²⁰².

Δυστυχῶς, «πορνικὰ ἔσθιατα αἱ δαίμονες εἰσάγοντες, ἅπαντα» ἀνατρέπουν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον²⁰³. Διὰ τῶν «ἐξωθεν ἑσθιάτων», προέρχονται «βλάβη καὶ θλεθρὸς καὶ πολλὰ» ἄλλα «δεινὰ»²⁰⁴. Τὰ δὲ «ἀσελγέστερα καὶ παρανομώτερα τῶν ἑσθιάτων τούτων» κάμνουν τὴν ψυχὴν «ἀσθενεστέραν... καὶ μαλακωτέραν»²⁰⁵ καὶ πρὸς πᾶσαν ἦταν ἔτοιμον. Διὰ τοῦτο, «ψαλμὸς τὴν αἰσχροὴν μελωδίαν» θεραπευσάτω, ἐντέλλεται ὁ Μ. Βασίλειος²⁰⁶. «Ἐνθα... μέλη

πνευματικά, ἡ τοῦ (Ἁγίου) Πνεύματος ἐφίπταται Χάρις, ἡ ἔπειτα καὶ τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀγιάζει¹⁰⁰. Ταῦτα τὰ ἄσκηματα τῆς ὁρθοδόξου ψαλμωδίας ἔχετε, καὶ ταῦτα διδάσκετε, λέγει ὁ ἁγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ εἰς τοὺς «παῖδας» καὶ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον¹⁰¹. Διὰ τῆς θείας ψαλμωδίας, περιτειχίσαν τοὺς ἰδιوكούς σου καὶ τὸν ἑαυτὸν σου ἀπὸ τῶν ἁσμάτων τοῦ ἔχθρου, τὰ ὅποια σήμερον πανταχοῦ ἄδονται, καὶ ποιήσαν ἐκκλησίαν τὸ θεμιατικόν σου¹⁰². Ἵνα δαίμονες φυγαδεύωνται καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται διὰ τοῦ ὁρθοῦ καὶ θυσίας αἰνέσεως, πρὸς ἐν Χριστῇ σωτηρίαν ψυχῶν¹⁰³.

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΛΕΞΙΑ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, ἐραδευτὴς εἰρήνης, τὸ θερμόν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει. Ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἔνωσης διεστώτων, ἐχθραίνοντων διαλλακτήριον. Τὶς γὰρ ἔτι ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι δύναται, μεθ' οὗ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν φωνήν; Ὡστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην ἢ ψαλμωδία παρέχεται, οἶονεὶ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συμφῶν ἐπινοήσασα καὶ εἰς ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα. Ψαλμὸς δαυμόνων φυγαδευτήριον, τῆς τῶν ἀγγέλων δοηθείας ἐπαγωγὴ· ὅπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν· νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναῖξι κόσμος ἀρμολογίας. Τὰς ἐρημίας οἰκίζει, τὰς ἀγορὰς σωφρονίζει· εἰσπαγμένους στοιχεῖωσις, προκοπτόντων αὐξήσις, τελειομένων στήριγμα, Ἐκκλησίαν φωνή. Οὗτος τὰς ἐορτὰς παιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ. Ψαλμὸς γὰρ καὶ ἐκ λιθίνης καρδίας δάκρυον ἐκκαλεῖται· ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὡ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελεῖ μανθάνειν μηχανωμένου! Ὅθεν καὶ μᾶλλον πως ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα» (Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ, 52, 12).

«Καὶ καθάπερ, ἔνθα δόρυβορος, χοῖροι τρέχουσιν, ἔνθα δὲ ἀρώματα καὶ θυμιάματα, μέλιται κατασκηνοῦσιν, οὕτως, ἔνθα μὲν ἄσκηματα πορνικά, δαίμονες ἐπισωρεύονται, ἔνθα δὲ μέλη πνευματικά, ἡ τοῦ Πνεύματος ἐφίπταται Χάρις, καὶ τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀγιάζει» (Χρυσόστομος, ΡG. 55, 157).

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΨΑΛΜΟΔΙΑ

«Αλλά και τούτο προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀθεώρητον, ὅτι οὐ κατὰ τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιούς καὶ ταῦτα τὰ μέλη (τὰ ἐκκλησιαστικά) πεποιήται. Οὐ γὰρ ἐν τῇ τῶν λέξεων τόνῳ κείται τὸ μέλος, ὥσπερ ἐν ἐκείνοις ἔστιν ἰδεῖν, παρ' οἷς, ἐν τῇ ποιῇ τῶν προσφωδίων συνθήκη, τοῦ ἐν τοῖς φθόγγοις τόνου βαρυνομένου τε καὶ ὀξύτονοντος καὶ δραχνομένου τε καὶ παρατείνοντος, ὁ ρυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ καὶ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον τοῖς θεοῖς λόγοις ἐνεύρας τὸ μέλος, ἐρμηνεύειν τῇ μελωδίᾳ τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν βούλεται, τῇ ποιῇ συνδιαθέσει, τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν, ὡς δυνατόν, ἐκκαλύπτων» (Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44, 444).

ΔΙ' ΑΠΑΡΑΧΑΡΑΚΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

«Μὴ περιβαλλέτω μέντοι τις αὐτὰ τοῖς ἔξωθεν πιθανοῖς ῥήμασι, μηδὲ πειραζέτω τὰς λέξεις μεταποιεῖν, ἢ ὅλως ἐναλλάσσειν· ἀλλ' οὕτως ἀτεχνῶς τὰ γεγραμμένα λεγέτω καὶ ψαλλέτω, ὥσπερ εἴρηται, ὑπὲρ τοῦ καὶ τοὺς διακονήσαντας ἀνθρώπους αὐτὰ ἐπιγιγνώσκοντας τὸ ἑαυτῶν συνεύχεσθαι ἡμῖν· μᾶλλον δέ, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ λαλήσαν ἐν τοῖς Ἀγίοις, θεωροῦν τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους ἐνηχηθέντας ἐκείνοις, συναντιλαμβάνηται ἡμῖν. Ὅσῳ γὰρ τῶν Ἀγίων ὁ ὁὖτος βελτίων τῶν ἄλλων ἐστί, τοσούτῳ καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ῥήματα τῶν παρ' ἡμῶν συντιθεμένων βελτίονα καὶ ἰσχυρότερα ἢ τις εἴποι· δικαίως. Ἐν τούτοις γὰρ εὐηρέστησαν τῇ Θεῷ καί, ταῦτα λέγοντες, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσδεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβόλῃς ἐκλιναν ἀλλοτρίων, ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 28).

ΤΡΟΠΟΣ ΨΑΛΜΟΔΙΑΣ

«Ψάλλετε συνετῶς. Μὴ διὰ κίθαρων, ὡς οἱ πρῶτην· τούτο γὰρ τὸ συνετῶς» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117).

Ὅταν οἱ ψάλλοντες ψάλλωσιν, «ὥστε τὴν μελωδίαν τῶν ῥημάτων ἐκ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας προσφέρεσθαι, οἱ τοιοῦτοι ψάλλουσι μὲν τῇ γλώσσῃ, ψάλλοντες δὲ καὶ τῇ νοῖ, οὐ μόνον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς θέλοντας ἀκούειν αὐτῶν μεγάλως ὠφελοῦσιν ... Οὕτως οἱ ἱερεῖς ψάλλοντες εἰς ἀταραξίαν τὰς ψυχὰς τῶν λαῶν καὶ εἰς ὁμόνοιαν αὐτὰς τῶν ἐν οὐρανοῖς χορευόντων προσεκαλοῦντο. Τὸ ἄρα μετὰ μέλους λέγεσθαι τοὺς ψαλμοὺς οὐκ ἔστιν εὐφωνίας σπουδή, ἀλλὰ τεκμήριον τῆς ἁρμονίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογισμῶν. Καὶ ἡ ἐμμελὴς δὲ ἀνάγνωσις σύμβολόν ἐστι τῆς εὐρύθμου καὶ ἀχειμάστου καταστάσεως τῆς διανοίας. Καὶ γὰρ τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν, ἐν κυμβάλοις εὐήχοις καὶ κιθάρα καὶ δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ, σύμβολον πάλιν ἦν καὶ σημαντικὸν τοῦ συγκεῖσθαι μὲν νομίμως τὰ μέλη τοῦ σώματος ὡς χορδὰς, τοὺς δὲ λογισμοὺς τῆς ψυχῆς ὡς κύμβαλα γίνεσθαι, καὶ λοιπὸν τῇ ἡγῇ καὶ τῇ νεύματι τοῦ πνεύματος ταῦτα πάντα κινεῖσθαι καὶ ζῆν, ὥστε, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τῷ πνεύματι τὸν ἄνθρωπον ζῆν μὲν καὶ τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦν... Τῇ γὰρ τῶν ῥημάτων μελωδίᾳ συνδικτιθεμένη (ἡ ψυχὴ) ἐπιλανθάνεται τῶν παθῶν καὶ χαίρουσα βλέπει πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐν Χριστῷ, λογιζομένη τὰ βέλτιστα» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 27).

«Τὸ γὰρ ζητούμενον ἐνταῦθα, ψυχὴ νήφουσα, διεγχευμένη διάνοια, καρδίᾳ κατανευνημένη, λογισμὸς ἐρρωμένος, συνειδὸς ἐκκεκαθαρμένος. Ἐὰν ταῦτα ἔχων εἰσέλθῃς εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ χορόν, παρ' αὐτὸν δυνήσῃ στήναι τὸν Δαυὶδ. Ἐνταῦθα οὐ χρεῖα κιθάρας, οὐδὲ νεύρων τεταμένων, οὔτε πλήκτρου καὶ τέχνης, οὐδὲ ὀργάνων τινῶν· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, σὺ σαυτὸν ἐργάσῃ κιθάραν, νεκρώσας τὰ μέλη τῆς σαρκὸς καὶ πολλὴν τῇ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν ποιήσας τὴν συμφωνίαν. Ὅταν γὰρ μὴ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ πνεύματος ἡ σὰρξ, ἀλλ' εἴκῃ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῖς ἐκείνου, καὶ εἰς πέρας ἄγῃ ταύτην ἐπὶ τὴν ἀρίστην καὶ θαυμαστὴν ὁδόν, οὕτως ἐργάσῃ μελωδίαν πνευματικὴν» (Χρυσόστομος, PG. 55, 158).

ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

- 1) 2 Πέτρ. α' 21.
- 2) Αὐτόθι.
- 3) Πρακτικῶν Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Μ. 13, 17.
- 4) Ἀγίου Δαμασίου, Μ. 4, 1257.
- 5) Ματθ. ζ' 13.
- 6) Ματθ. ιε' 14.
- 7) Αὐτόθι.
- 8) Ματθ. ζ' 15.
- 9) Χρυσοστόμου, PG. 57, 316.
- 10) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 11) Ψαλμ. 46, 8.
- 12) Χρυσοστόμου, PG. 49, 379.
- 13) Χρυσοστόμου PG. 55, 462.
- 14) Τοῦ αὐτοῦ, PG. 48, 1056.
- 15) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 16) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
- 17) Ἀμώς ε' 23.
- 18) Ψαλμ. 150, 1.
- 19) Ψαλμ. 150, 3.
- 20) Αὐτόθι.
- 21) Ψαλ. 150, 4.
- 22) Αὐτόθι.
- 23) Ψαλ. 150, 5.
- 24) Αὐτόθι.
- 25) Ἐξέδ. κθ' 38.
- 26) Λευιτ. δ' 3.
- 27) Ἀριθμ. ζ' 29.
- 28) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 29) Αὐτόθι.
- 30) Αὐτόθι.
- 31) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497.
- 32) Αὐτόθι.
- 33) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494.
- 34) Αὐτόθι.
- 35) Αὐτόθι.
- 36) Αὐτόθι.
- 37) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497 - 498.
- 38) Χρυσοστόμου, PG. 55, 498.
- 39) Χρυσοστόμου, PG. 48, 903.
- 40) Δευτερ. ιδ' 5.
- 41) Ψαλ. 131, 13.
- 42) 3 Βασιλ. ζ' 38.
- 43) Χρυσοστόμου PG. 48, 880.
- 44) Χρυσοστόμου, PG. 48, 900.
- 45) Χρυσοστόμου, PG. 48, 878.
- 46) Δαν. γ' Προσευχή, 14.
- 47) Ψαλμ. 136, 3.
- 48) Ψαλ. 136, 2.
- 49) Χρυσοστόμου, PG. 48, 878.
- 50) Ψαλ. 136, 4.
- 51) Ψαλ. 136, 5 - 6.
- 52) Χρυσοστόμου, PG. 49, 379.
- 53) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 54) Ματθ. κζ' 33 - 35.
- 55) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Μ. 4, 861.
- 56) Δοξολογίας.
- 57) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Μ. 4, 861.
- 58) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 59) Αὐτόθι.
- 60) Χρυσοστόμου, PG. 48, 881.
- 61) Χρυσοστόμου, PG. 48, 858.
- 62) Αὐτόθι.
- 63) Ψαλ. 32, 3.
- 64) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ, 52, 64.
- 65) Ἰωάν. δ' 21.
- 66) Ἰωάν. δ' 23.
- 67) 1 Κορινθ. α' 7.
- 68) Ψαλ. 46, 8, καὶ Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 69) Χρυσοστόμου, PG. 48, 883.
- 70) Αὐτόθι.

- 71) Αὐτόθι.
 72) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
 73) Ἀρμῶς ε' 23, καὶ Χρυσ.
 ἐνθ' ἀντιτ.
 74) Γρηγορίου Θεολόγου, PG.
 36, 429.
 75) Αὐτόθι.
 76) Γαλάτ. ε' 3 - 4.
 77) Χρυσοστόμου, PG. 48, 859.
 78) Γαλ. ε' 4.
 79) Ἐπιφανίου Κύπρου, PG.
 41, 160.
 80) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 55, 329 - 330.
 81) Χρυσοστόμου, PG. 62, 255-
 256.
 82) Φίλιπ. γ' 2.
 83) Χρυσοστόμου, PG. 62, 256.
 84) Μ. Βασιλείου, PG. 31,
 1236.
 85) Γρηγορίου Θεολόγου, PG.
 36, 429.
 86) Χρυσοστόμου, PG. 48, 854.
 87) Χρυσοστόμου, PG. 48, 856.
 88) Μεγάλου Ἀποδείπνου, καὶ
 Ψαλ. 150, 3 - 5.
 89) Ἀποστόλου, Ψαλ. 28, 1.
 90) Ὁρθρου, καὶ Ψαλ. 50, 21.
 91) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 64.
 92) Αὐτόθι.
 93) Ἰωάν. δ' 23.
 94) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 228, καὶ Χρυσοστόμου,
 PG. 55, 173, 729.
 95) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 116 - 117.
 96) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 139.
 97) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 64.
 98) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 139.
 99) PG. 55, 728.
 100) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494.

- 101) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 196.
 102) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494,
 καὶ Μ. Βασιλείου, BE-
 ΠΕΣ, 52, 12.
 103) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 484.
 104) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497.
 105) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 34, 368.
 106) Χρυσοστόμου, PG. 55, 498.
 107) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 484.
 108) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 34, 74.
 109) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 65.
 110) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 81.
 111) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 130.
 112) Ψαλ. 56, 9.
 113) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 139.
 114) Ἀποκαλ. ε' 8.
 115) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 261.
 116) Ἀποκαλ. ιδ' 2.
 117) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 341.
 118) Ἀποκαλ. ε' 6.
 119) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 261.
 120) Χρυσοστόμου, PG. 57, 157.
 629.
 121) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 444.
 122) Αὐτόθι.
 123) Αὐτόθι.
 124) Αὐτόθι.
 125) Χρυσοστόμου, PG. 55, 388,
 629, καὶ Μ. Ἀθανασίου,
 BEΠΕΣ, 32, 25.
 126) Μ. Βασιλείου, PG. 31,
 537.

- 127) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 12.
 128) Βίου ἀγίου Παχωμίου, BE-
 ΠΕΣ, 40, 156.
 129) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 11.
 130) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 12.
 131) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 25. PG. 55, 629.
 132) Αὐτόθι.
 133) Αὐτόθι.
 134) Χρυσοστόμου, PG. 48,
 1056.
 135) Ἰωάν. δ' 23.
 136) PG. 55, 728.
 137) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 11.
 138) Συμεὼν Θεσσαλονίκης, PG.
 155, 624.
 139) Χρυσοστόμου, PG. 55, 208.
 140) Ψαλ. 46, 8.
 141) Χρυσοστόμου, PG. 55, 215.
 142) Χρυσοστόμου, PG. 62, 129,
 καὶ PG. 55, 654.
 143) Χρυσοστόμου, PG. 48,
 1056.
 144) Ἐφεσ. ε' 19.
 145) Αὐτόθι.
 146) Ἐφεσ. ε' 18.
 147) Χρυσοστόμου, PG. 62, 129.
 148) Χρυσοστόμου, PG. 55, 157,
 625.
 149) Αὐτόθι.
 150) Χρυσοστόμου, PG. 55, 215.
 151) Ψαλ. 32, 2.
 152) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 34, 73.
 153) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 63 - 64.
 154) Μ. Βασιλείου, BEΠΕΣ,
 52, 64.
 155) Αὐτόθι.
 156) Αὐτόθι.
 157) Αὐτόθι.
 158) Αὐτόθι.
 159) Ρωμ. ιθ' 1.
 160) Χρυσοστόμου, PG. 60, 597.
 161) Αὐτόθι.
 162) Αὐτόθι.
 163) Χρυσοστόμου, PG. 60, 595.
 164) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 441.
 165) Ἑβρ. ια' 10.
 166) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 441.
 167) Αὐτόθι.
 168) Αὐτόθι.
 169) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 440.
 170) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 411.
 171) Ἰωάν. ιη' 36.
 172) Χρυσοστόμου, PG. 55, 495.
 173) Ψαλ. 46, 7.
 174) Ἰακ. ε' 13.
 175) Μ. Βασιλείου, PG. 31, 949.
 176) Συμεὼν Θεσσαλονίκης, PG.
 155, 624.
 177) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 26.
 178) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 27.
 179) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 29.
 180) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 28.
 181) Αὐτόθι.
 182) Αὐτόθι.
 183) Μ. Ἀθανασίου, BEΠΕΣ,
 32, 29.
 184) Αὐτόθι.
 185) Αὐτόθι.
 186) Πράξ. ιστ' 31.
 187) Λουκ. ι' 16.
 188) Ἀρμῶς, ε' 23.
 189) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
 190) Αὐτόθι.
 191) Χρυσοστόμου, PG. 48, 854.
 192) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.

193)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 166.	202)	Αὐτόθι.
194)	Αὐτόθι.	203)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.
195)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.	204)	Αὐτόθι.
196)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 166.	205)	Αὐτόθι.
197)	Ψαλ. 135, 1.	206)	Μ. Βασιλείου, PG. 31, 461.
198)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.	207)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.
199)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.	208)	Αὐτόθι.
200)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 139.	209)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.
201)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.	210)	Χρυσοστόμου, PG. 55, 258.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ	3
«ΜΗ ΔΙΑ ΚΙΘΑΡΩΝ»	4
ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ	5
ΛΑΤΡΕΙΑ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	6
«ΑΣΜΑ ΚΑΙΝΟΝ»	7
ΜΙΣΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ	8
ΠΤΩΣΙΣ ΕΙΣ ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΝ	8
ΛΑΤΡΕΙΑ ΔΑΙΜΟΝΩΝ	10
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ ΝΟΟΥΜΕΝ	10
Η ΨΑΛΜΩΔΙΑ	12
«ΨΑΛΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ»	14
«ΛΟΓΙΚΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ»	15
ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ	16
ΜΕΛΩΔΙΚΩΣ ΚΑΙ ΑΓΙΩΣ	17
ΠΡΕΠΟΥΣΑ ΣΤΑΣΙΣ	18
ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ	19
ΚΕΙΜΕΝΑ	21
ΠΑΡΑΠΟΜΗΑΙ	25